

Forord

Preben Bertelsen, Lars Hem, Jens Mammen

Erkendelse, stræben og følelse – eller kognition, konation og emotion – er den klassiske tredeling af de psykiske fænomener, som kan føres tilbage til Augustins (354-430) begreber fornuft, vilje og følelse. Senere blev den i form af »sjælens grundfunktioner« forestilling, vilje og følelse taget op af den danske filosof og psykolog Johan Nikolai Tetens (1738-1807), som igen inspirerede bl.a. Immanuel Kant til den tilsvarende opdeling.

Tredelingen – eller snarere treenheden – kan på én gang stå som en overskrift til nyere dansk almenpsykologi og som en overordnet disposition for de ti indlæg i denne bog. Men derudover skal den markere spændvidden i interesse og arbejde hos professor *Henrik Poulsen*, som denne bog er tilegnet.

Henrik Poulsen, der fylder 70 år den 27. september 1997, blev ansat som professor ved Psykologisk Institut, Aarhus Universitet, i 1970, dengang man simpelthen blev professor i psykologi. Men det var dog klart, at Henrik Poulsen primært skulle være ansvarlig for den del af almenpsykologien, der vedrører *erkendelsen*, og som i dag ville hedde kognitionspsykologi, måske med tilføjelsen indlæringspsykologi. Og sådan er det da også gået. Man kan bare kaste et blik på titlerne på Henrik Poulsens produktion i publikationslisten bagest i denne bog. Alle emner inden for kognitionspsykologien: Perception, tænkning, problemløsning, hukommelse, læreprocesser, begrebsdannelse, sprog, handlinger, kognitiv stil, kognitiv udvikling, komparativ psykologi og etologi m.m. er behandlet og diskuteret, kritisk og begrebsanalytisk, og altid med et sikkert blik for psykologiens historiske, filosofiske og metodiske forudsætninger og dens forhold til dagliglivets fænomnologi.

Især bogens tre første bidrag fra Steen Folke Larsen, Arne Poulsen og Lars Hem relaterer sig til dette brede felt.

Steen Folke Larsens kapitel er et eksempel på den frugtbare alliance mellem den klassiske kognitionspsykologi og dagligdagens erfaringer, som har udmøntet sig i den såkaldte økologiske tilgang, i dette tilfælde i et case-studie af hukommelse. Der er den særlige pointe i forhold til »treenheden«, at hukommelsen her beskrives som en erkendelsesfunktion, der ledes af en interesse, båret af både vilje og følelse.

Arne Poulsens bidrag udfolder den begrebsanalytiske metode med rod i den britiske sprogfilosofiske tradition, som afslører, at mange af psykologiens begreber ikke henviser til reelle fænomener, men er funderet i fejlagtig og ureflekteret sprogbrug.

Lars Hems kapitel går ind i den nære relation, der i dansk psykologi har været til europæisk filosofihistorie. På den ene side er det en styrke og et særpræg ved dansk psykologi, at den er så tæt forbundet med især den tyske idealistiske filosofi siden Kant. På den anden side er det ifølge Lars Hem et problem, at den samme psykologi stort set forholder sig til filosofien og dens erkendelseskritik som en antropologi. Derved overses det, at erkendelseskritikken først og fremmest er en metodekritik, som har implikationer for muligheden af at begrunde psykologien som en selvstændig empirisk videnskab.

Når man i dag kan få det indtryk, at psykologien – herunder kognitionspsykologien – internationalt har frigjort sig fra sit filosofiske grundlag og er blevet en selvstændig empirisk videnskab, hænger det nok sammen med en tendens til at betragte mennesket som genstand for naturvidenskabelige metoder, en tendens, der har manifesteret sig siden midten af forrige århundrede. Denne tendens har betydet en radikal udvidelse af vores forståelse af mennesket i sin sammenhæng med naturen. Fysiologi, biologi, palæontologi m.m. er blevet uundværlige støttefag eller nabodiscipliner til psykologien. Men også forsøg på at forstå mennesket direkte ud fra den livløse natur uden livsvidenskabernes mellemkomst har set dagens lys, først og fremmest i form af såkaldt kognitionsvidenskab og dens forsøg på at fundere psykologien på computervidenskaben.

Denne bevægelse i psykologien er uundgåelig. Problemet er, om psykologien efter – i sin egen forståelse – at være sluppet ud af filosofiens gab bliver slugt af naturvidenskaben. Er en ikke-reduktionistisk forståelse af mennesket som natur mulig? Henrik Poulsen har været stærkt engageret i dette problem og de forsøg, der har været gjort på at løse det i den såkaldte virksomhedsteori, inspireret af L.S. Vygotsky, A.R. Luria og især A.N. Leontjev. Samtidig har Henrik Poulsen understreget denne traditions sammenhæng med den filosofiske arv fra Hegel og Marx og kontinuiteten med det bedste i den danske psykologiske tradition, i modsætning til arven fra Descartes og de britiske empirister, som især har influeret moderne angelsaksisk psykologi.

Niels Engelsteds bidrag tager direkte fat i dette grundlæggende spørgsmål om psykologiens forhold til naturvidenskaberne. Hvordan kan der i naturen opstå en psyke, som tilsyneladende har egenskaber, der står i modsætning til denne natur? I »treenigheden« erkendelse, stræben, følelse er det måske stræben, den praktisk udadrettede virksomhed, som er nøglen til det psykiskes verden?

Jens Mammen tager udgangspunkt i, at ikke blot filosofien, men også teologien har udtrykt indsigter i menneskelivet, som ikke kan ignoreres i psykologien. Han diskuterer, hvilke krav dette stiller til begribelse af menneskets praktiske og erkendende forhold til verden, sammenlignet med den såkaldte abstrakte funktionalismes forståelse af forholdet, som ligger til

grund for flere moderne naturvidenskabeligt inspirerede teorier om mennesket.

I forståelsen af forholdet mellem erkendelse, stræben og følelse har der i den mere angelsaksisk og naturvidenskabeligt inspirerede psykologi været en tendens til at aflede det midterste led (stræben) af de to andre og derved i en vis forstand ignorere det. I den behavioristiske tradition var individets stræben således blot et udtryk for, at det f.eks. »føjte« sult (var motiveret) og havde »erkendt« (skelnet eller identificeret) et objekt, der kunne tilfredsstille sulten. Der var ikke brug for en selvstændig henvisning til en stræben, en vilje eller en intention hos individet. I en mekanisk forståelse af menneskelige handlinger er der heller ikke brug for en selvstændig henvisning til intention eller rettedhed. Man kan nøjes med henvisning til den følelse eller motivation og den erkendelse af situationen, som tilsammen medfører den ydre handling som bevægelse.

I modsætning hertil står en fænomenologisk forståelse af handlingen som f.eks. i Hegels såkaldte »kvalitative« handlingsteori, hvor rettedheden eller intentionen er et nødvendigt træk ved selve handlingen. Også i virksomhedsteorien er den aktive rettedhed mod verdens genstande et grundlæggende træk, der ikke blot kan afledes af indre drivkræfter og erkendelser.

For at understrege vigtigheden af det midterste led i »treenigheden« har Henrik Poulsen genindført det ellers næsten glemte begreb konation i dansk almenpsykologi, og direkte kaldt sin bog fra 1991 *Conations*. Dermed er det også Henrik Poulsen, som i det hele taget har genintroduceret treenigheden kognition, konation, emotion og altså knyttet tråden tilbage til Augustin, Tetens og Kant, jf. den nævnte bogs undertitel *On striving, willing and wishing and their relationship with cognition, emotions, and motives*.

Handlingens rettedhed og erkendelsens eller bevidsthedens rettedhed, intention og intentionalitet, er ikke helt det samme, men det hænger tæt og nødvendigt sammen og er kernen i den kontinentale europæiske fænomenologiske tradition, som skønt den i en periode har haft en kontroversiel fortolkning i dansk psykologi (den såkaldte københavnerfænomenologi), alligevel nok er rygraden i den særligt danske almenpsykologi i dag. At bevidstheden (ligesom handlingen) er rettet mod et objekt, at den er et forhold til et objekt, og derfor ikke en egenskab ved det enkelte subjekt, ikke »er noget inde i hovedet«, har Henrik Poulsen mere end nogen anden insisteret på.

Preben Bertelsen tager netop dette forhold op i sin diskussion af småbørns udvikling af »rettedhed«, både i form af bevidsthedens rettedhed og handlingens rettedhed, og endda »rettedheden mod rettedheden«. At der er tale om en selvstændig kvalitet ved det psykiske og ikke en størrelse afledt af indre drivkræfter og ydre objekter, er netop det klassiske spørgsmål om den frie vilje, som Preben Bertelsen søger at tolke på en måde, der samtidig muliggør en forståelse af ikke bare viljens, men den frie viljes naturgrundlag.

Søren Willert diskuterer også bevidsthedens rettedhed, dens funktion som »kontaktorgan«, der formidler individets forhold til verden, ikke blot det kontemplativt erkendende, men først og fremmest det praktisk handlende forhold, der forstås i relation til kroppen som organisme, den sanse- og handlemæssige rettedhed mod »den anden« og »det andet«, erfaringerne og sproget, der formidler forholdet til det menneskelige fællesskab.

Boje Katzenelson griber tilbage til Søren Kierkegaards analyse af selvet som et selvforhold, og sætter dermed bogens beskæftigelse med det rettede forhold ind i endnu en historisk sammenhæng, der understreger det lange stræk og den dybe sammenhæng i de temaer, der i dag præger dansk almenpsykologi.

Også treenighedens tredje led *følelserne* har haft Henrik Poulsens store interesse, f.eks. i detaljerede undersøgelser af emotionernes natur, hvor en fænomenologisk og virksomhedsteoretisk forståelsesramme kombineres med en skarp begrebsanalytisk metode inspireret af britisk sprogfilosofi. Men ifølge Henrik Poulsen er følelser mere end emotioner og affekter. De er også sentimentaler, engagementer, objektrelationer, varige tilknytninger. Ikke bare sindsbevægelser eller mere eller mindre velbegrundede sympatier og antipatier, men rettede forhold af en særlig kvalitet, som viser sig i den menneskelige kærlighed. I forsøget på at beskrive det specifikke i denne kærlighed griber Henrik Poulsen i bogen *Guds kærlighed og menneskenes* til en jævnføring med det kristne begreb *agape* for Guds ubetingede kærlighed til menneskene. Ikke i religiøst eller teologisk øjemed, men for at bruge religionens forståelse som et forstørrelsesglas, der gør det særlige ved den menneskelige kærlighed synlig.

Erik Schultz tager i sit kapitel denne forståelse af kærlighed op og forfølger dens pointer videre i en analyse af forholdet mellem forældre og børn, mellem de to køn og mellem mennesker og deres åndsprodukter.

Benny Karpatschof runder af med en diskussion af værdiernes og moralens nødvendige fundering i følelsen og de mulige katastrofale følger af idealer, der savner et sådant grundlag. Samtidig er kapitlet en både filosofisk og personlig diskussion af forholdet mellem psykologi og moral.

Vi håber, at bogen med sine seks århusianske og fire københavnske bidrag både afspejler, at livet i dansk almenpsykologi rummer erkendelse, stræben og følelse, og at Henrik Poulsen – med Benny Karpatschofs udtryk – *inkarnerer* dette liv. At han så ikke blot gør det med sine publikationer, men i nok så høj grad med utallige »notater« og frem for alt gennem særdeles kropslig-sanselig verbal virksomhed, ville kræve en film og ikke en bog som bevis.

Henrik er en passioneret elsker af universitetet som et fristed for videnskabens udfoldelse uhæmmet af smålige og kortsigtede hensyn til øjeblikkeligt afkast, af internationale konjunkturer og af det gustne politiske over-

læg. Hvis bogen kan være en lille demonstration til fordel for disse værdier, er det som i julesangen Henrik der bærer fanen, selv om han sikkert med en vis vrissen vil afvise at gå pænt med den.